

УДК 1:316.4

DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-04>

СИНЕРГЕТИЧНЕ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ПАРАДИГМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДУХОВНІСТЬ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ СУПЕРАТРАКТОР

ДЗЬОБАНЬ, ОЛЕКСАНДР¹
КРОТЮК, ВАСИЛЬ²

Анотація

Стаття присвячена дослідженню методологічного потенціалу синергетики для філософського осмислення феномена національної безпеки в контексті сучасної соціокультурної динаміки. Автори актуалізують необхідність цілісного філософського тлумачення національної безпеки, що виходить за межі галузевих підходів. Робота пропонує порівняльний аналіз еволюції наукових підходів до розуміння історичної динаміки, виділяючи класичний, неklasичний та постнеklasичний (синергетичний) способи мислення. На основі синергетичного підходу обґрунтовується, що історичний процес є принципово невизначеним і позбавленим фатальної наперед визначеності. Джерелом формування стійких структур є нестійкість і невизначеність процесів, що дозволяє периферійним елементам раптово набувати центральної ролі. Обґрунтовується, що у рамках синергетичної понятійної моделі прогрес є нерівномірним і в моменти криз провідну роль бере на себе саме духовна сфера, яка задає нові сенси й мобілізує суспільство. Автори розглядають політичну владу як відповідальну за моніторинг соціоцентричних процесів (наприклад, аномії), щоб не допустити переходу системи до незворотної біфуркаційної зони. Зазначається, що здатність до ризику та історичної творчості вимагає національно-державної консолідації та віри у власне історичне покликання. Синергетика забезпечує теоретичний фундамент для створення нової національної ідеології, що здатна мобілізувати соціум на реалізацію історичної безпекової місії. Робиться висновок, що синергетичний підхід має високий евристичний потенціал для філософського аналізу та практики забезпечення національної безпеки, утверджуючи її як простір, де здійснюється духовно орієнтований, творчий та ризикований історичний вибір. Стосовно українських реалій, ситуації цивілізаційного виклику, синергетична рефлексія безпекової сфери уможливує встановити, що фундаментальні цінності, ідеали та духовні смисли української культури можуть набути статусу потужного соціокультурного суператрактора у сучасному соціокультурному середовищі.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, духовна сфера, цінності, суператрактор, біфуркації, суспільна свідомість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Початок ХХІ століття актуалізував для людства безпрецедентну дилему: подальший розвиток цивілізації супроводжується не лише швидкістю технологічних зрушень, а й виникненням загроз, які можуть поставити під сумнів саме існування соціокультурних систем. Зростання руйнівної сили антропогенних процесів та деградація механізмів історико-культурної спадкоємності свідчать про кризу здатності людства усвідомлювати власну історичну траєкторію. На цьому тлі особливої ваги набуває філософське осмислення аксіологічних основ розуміння феномена національної безпеки, оскільки саме вони визначають потенціал суспільства щодо практики національної безпеки. Поглиблення глобальної

нестабільності, ускладнення життєвого простору людини та фрагментація колективної пам'яті перетворюють це завдання на ключове.

Упродовж багатовікового розвитку людство створило мережу інституцій, покликаних упорядковувати соціальну взаємодію. Держава є центральною ланкою цієї структури, оскільки саме на неї покладається відповідальність за підтримку суспільного блага, що передбачає, перш за все, захист національних інтересів. Хоча поняття “національна безпека” має численні інтерпретації (Національна безпека, 2025), найбільш продуктивним для сучасного етапу цивілізаційного розвитку є визначення, що пов'язує безпеку з надійною охороною життєво важливих інтересів нації.

Національні інтереси становлять історично сформовану систему ціннісних орієнтирів, у яких втілено глибинні потреби особистості, суспільства й держави. Ці інтереси можуть набувати різних форм вираження, тому створення культурного фундаменту національної безпеки неможливе без виявлення того ціннісного ядра, яке закріплюється в історичних уявленнях і колективному

¹ Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (Харків, Україна) E-mail: a_dzeban@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>

² Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, Україна)
E-mail: krotiukvasyl@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5606-069X>

досвіді. Втрата такого ядра становить найбільшу загрозу: вона призводить до розмивання духовно-ціннісної ідентичності, підриву внутрішньої єдності та руйнування механізмів соціального відтворення.

Відтак, розбудова сучасної системи національної безпеки потребує цілеспрямованого формування історичної свідомості як чинника, що структурує національну культуру й визначає рамки її безпеки. Йдеться не лише про збереження історичної пам'яті, а передусім про здатність суспільства інтегрувати історичні смисли в рефлексію сучасності.

Суспільства XXI століття зіткнулися з необхідністю відповісти на фундаментальні питання, передусім: чи має культура внутрішні ресурси, достатні для того, щоб витримати темп цивілізаційних змін? Чи може вона адаптуватися до глобальної нестабільності та водночас зберегти власну ідентичність? Які механізми забезпечують життєстійкість культурних систем? Ці проблеми висувають на передній план необхідність нелінійного осмислення феномена національної безпеки. Важливість історичної свідомості в цьому контексті пояснюється тим, що саме вона структурує уявлення про базові інтереси держави, суспільства й особистості, які сформувалися в результаті тривалого цивілізаційного досвіду. Водночас сучасна постнекласична наука, що оперує концепцією самоорганізації суспільних систем, відкриває нові можливості для аналізу ціннісних вимірів цієї свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблематика національної безпеки посідає чільне місце в сучасних гуманітарних і суспільних дослідженнях. Особливо виразно безпекова проблематика проявляється у публікаціях вітчизняних дослідників у зв'язку з тим, що Україна уже п'ятий рік протистоїть широкомасштабній російській військовій агресії. Фахові публікації охоплюють широкий спектр питань, зокрема антропологічні (Андрущенко, 2022; Пирожков, 2020), інформаційні (Ломака, Липчук, Кобець, 2022; Колб, Пирога, 2025), управлінські (Шпирко, 2025; Мунтян, 2025), правові (Муравйов, Заросило, Крютченко, 2025; Сліпенюк, Ровинська, Кусп'як, 2025), економічні (Конаш, Вигодованець, 2025; Філатов, Клімов, 2025) та інші виміри безпеки. Однак, попри різноманітність галузевих підходів, цілісне філософське тлумачення цього феномена розвинуто

недостатньо. Саме тому постає потреба у міждисциплінарному осмисленні безпекової проблематики, здатному об'єднати розрізнені аспекти в єдине цілісне концептуальне поле.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є виявлення методологічного потенціалу синергетики у вивченні сучасної соціокультурної динаміки та обґрунтування її значущості для філософського аналізу феномена національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасне синергетичне бачення світу спирається на уявлення про складність, нелінійність та незворотність процесів, які лежать в основі розвитку як природних, так і культурних систем. Ці характеристики дедалі частіше визнаються фундаментальними властивостями реальності, що унеможливорює побудову будь-якого порядку – природного чи соціокультурного – винятково на раціоналістично-конструктивістських принципах. Саме тому звернення до синергетичної методології (Дзьобань, 2011, Дзьобань, Грубов, 2011) у межах філософської рефлексії феномена національної безпеки видається цілком обґрунтованим і таким, що відповідає сучасній ситуації.

Синергетика впродовж останніх десятиліть перетворилася на одну з найвпливовіших міждисциплінарних парадигм, яка претендує на роль універсального пояснювального інструменту як для природничих, так і для соціогуманітарних процесів. Історична наука, яка сьогодні активно формує зміст історичної свідомості, виходить далеко за межі принципу історизму. Вона інтегрує конструктивістські підходи, визнає відносність інтерпретацій, запроваджує плюралізм і багатовимірність пояснювальних моделей. Характерною рисою сучасної історіографії є прийняття ідеї множинної детермінації історичних змін, що дозволяє розглядати минуле як результат взаємодії багатьох, нерідко непередбачуваних факторів. Саме тому багато мислителів вважають історичне знання своєрідним еталоном для наукових дисциплін, які прагнуть адекватно осмислювати складну динамічну реальність.

Завдяки своєму прогностичному потенціалу синергетика активно застосовується для аналізу траєкторій розвитку людства. Глобальні трансформації, що визначають сучасний світ, – криза стабільності, зростання плюралізму інтерпретацій, релятивізація норм і цінностей – роблять синергетичну оптику надзвичайно продуктивною

для розуміння як сучасної соціокультурної ситуації, так і можливих сценаріїв її майбутнього. Оскільки забезпечення базових інтересів держави, суспільства та особистості є фундаментом національної безпеки, постає питання про те, яке значення у дослідженні зазначених феноменів може мати синергетична парадигма. Це вимагає порівняння різних наукових підходів до розуміння історичної динаміки – класичного, некласичного та постнекласичного, останній із яких найбільш повно репрезентований саме синергетикою.

Класична наукова традиція інтерпретувала майбутнє як цілком визначене минулим, отже, історичний процес розглядався як лінійна, однозначно детермінована еволюція. Випадковість у такій моделі фактично усувалася: її трактували як зовнішній прояв глибинної необхідності. Історичний рух, таким чином, розумівся як поступальний, закономірний процес розгортання вже закладених тенденцій – своєрідний інерційний прогрес, що розвивається через накопичення результатів попереднього досвіду.

Дослідники епохи модерну наголошують, що її інтелектуальна основа ґрунтувалася на переконанні: майбутнє не є випадковою зовнішньою подією, а виростає з внутрішньої логіки теперішнього. У рамках класичної наукової раціональності вважалося, що майбутнє вже “присутнє” в сьогоденні, адже кожен момент теперішності містить у собі зародки прийдешнього розвитку (Лакатош, 2016; Фурман, 2015). Звідси випливало припущення, що майбутнє становить лише модифіковану форму сучасного стану речей, а отже, люди здатні завчасно адаптуватися до його умов. Наскільки точною могла бути така адаптація, залежало від повноти й глибини пізнання актуальної реальності. За класичної моделі передбачення майбутнього мало бути єдино правильним, оскільки істина розумілася як точне схоплення причинно-наслідкових зв'язків, які детермінують хід історії.

Переважає більшість представників класичної наукової традиції вважала, що поступ техніки, науки та економіки приводить до розширення людської свободи щодо обставин, які визначають умови існування. У цьому сенсі історія набувала значення простору, де реалізується людська свобода. Парадоксально, але водночас домінування історичної необхідності у класичній моделі практично не піддавалося сумніву: свобода розумілася не як можливість змінювати хід подій, а як засіб більш ефективно реалізувати їхню закладену детермінованість.

На противагу цьому, некласична наука запропонувала зовсім інший спосіб розуміння історичної динаміки. Соціокультурні зміни, що виявлялися у революційних зрушеннях у політичній, економічній та духовній сферах, поставили під сумнів уявлення про неперервність і лінійність розвитку. Історичний рух почав трактуватися як стрибкоподібний і дискретний, такий, що формується в зоні взаємодії багатьох імовірнісних можливостей. Імовірність розвитку ототожнювалася зі статистичними закономірностями, унаслідок чого категорія випадковості була реабілітована та набула статусу значущого пояснювального чинника. Майбутнє в такій парадигмі виростає не лише з наявних у сьогоденні тенденцій, а й із прихованих можливостей та непрогнозованих комбінацій обставин. Ближня перспектива вважалася результатом реалізації актуальних потенцій, тоді як дальня – втіленням потреб і цінностей, що формуються в теперішньому.

У межах некласичного підходу визнавалося, що майбутнє може виявитися принципово несхожим на сьогодення, а тому завчасне пристосування до нього стає дедалі складнішим. З цієї причини низка дослідників схилилася до індетерміністичної інтерпретації історичного процесу, вбачаючи у волі людини здатність кардинально впливати на хід історії. Майбутнє, за такої позиції, не задане наперед – воно є відкритим вибором, результатом дії та волі.

Поступово формується розуміння, що майбутнє не є абсолютною даністю, а залежить від численних параметрів: системи координат спостерігача, колективних дій, спрямованих на реалізацію суспільного проекту, а також рівня осмислення теперішнього. Чим глибше розуміння сучасності, тим ширшою є множина можливих майбутніх станів. Різні версії майбутнього розглядаються тепер не як взаємовиключні, а як взаємодоповнюючі альтернативи – рівноправні варіанти розвитку, потенційно присутні в структурі історичного часу.

Постнекласична наукова думка та синергетична методологія, що дедалі активніше застосовуються у соціогуманітарних дослідженнях, виходять із двох ключових положень. По-перше, майбутнє більше не розглядається як однозначне продовження сьогодення; воно постає множинністю можливостей, які не зводяться до наявного стану речей. По-друге, майбутнє має здатність зворотно впливати на теперішнє, змінюючи горизонти смислів і рамки практичних дій уже сьогодні (Абрамов,

2020; Овчарук, 2015; Пипич, 2019). У реаліях, у яких домінує постнекласичний – а фактично синергетичний – спосіб мислення, теперішнє й майбутнє перестають бути розведеними у часі. Вони функціонують як рівноправні виміри, що взаємно визначають один одного. У такій ситуації людина має не лише адаптуватися до непередбачуваного й стрімкого майбутнього, але й бути готовою до внутрішніх трансформацій, необхідних для успішного входження в нього.

На цьому тлі історичний процес зазнає змістовної переінтерпретації. Лінійний, поступальний і кумулятивний розвиток, характерний для класичної наукової картини, а також дискретно-стрибоподібна модель некласичної науки поступаються місцем уявленню про історію як про миттєвий, флуктуаційний і біфуркаційний процес. Флуктуаційність означає, що зміни спричинюються не минулими детермінантами, а випадковими факторами, які раптово порушують рівновагу системи. Біфуркаційність, у свою чергу, указує на здатність системи радикально змінювати свій стан навіть за мінімальних збурень параметрів (Юрженко, 2013; Дубров, 2019).

У таких умовах зникає чітка межа між близьким і віддаленим майбутнім: вони зливаються у єдиний спектр можливостей. Випадковість починає відігравати ключову роль у формуванні зв'язків між подіями, явищами та інформаційними структурами. Сучасна філософія фактично реабілітує випадковість, розглядаючи її не як загрозу раціональності, а як необхідну умову творчості, новизни й еволюції складних систем. Імовірнісний детермінізм класичного типу поступається синергетичному, який враховує надвисокі швидкості змін, розгалуженість шляхів розвитку та множинність альтернативних сценаріїв, що можуть взаємодоповнювати один одного.

У цьому контексті переосмислюється і цінність історичного знання. Для класичної науки історія виконувала функцію легітимації великих проєктів майбутнього. Для некласичної – була джерелом адаптації до непередбачуваних змін. Постнекласична наука пропонує інше бачення: історія цінна тим, що на основі її досвіду можна конструювати різні моделі майбутнього, кожна з яких має право на реалізацію. Теоретичне осмислення майбутнього, відповідно до постнекласичної логіки, не лише описує, а й змінює його – сам факт рефлексії впливає на конфігурацію майбутніх станів системи (Овчарук, 2015; Чепеліва, 2012; Мальцова, 2015).

З огляду на це синергетика пропонує трактувати історичний процес як принципово невизначений і позбавлений фатальної наперед визначеності. Одним із її базових положень, сформульованих І. Пригожиным, є неможливість точного передбачення напрямів розвитку складних систем. К. Майнцер також підкреслював, що синергетичні ефекти не піддаються довгостроковому прогнозуванню, оскільки навіть мінімальні зміни початкових умов накладають суттєві обмеження на будь-які спроби передбачення віддалених наслідків (Mainzer, 2009).

Дослідники, які застосовують синергетичний підхід для оцінювання пізнавальних меж історичної науки, звертають увагу на те, що не лише прогнозування майбутнього на основі історичного досвіду, а й так званий «ретропрогноз» – тобто реконструкція малодосліджених епізодів минулого на підставі краще відомих часових відрізків – є інтелектуально ризикованою процедурою. Подібні моделі можливі лише за умови збереження тотожних вихідних параметрів упродовж усього аналізованого періоду, що в контексті синергетичного бачення складних систем є практично неможливим. Хоча синергетика дійсно дозволяє виявляти певні тенденції розвитку, вона водночас підкреслює їхню принципову нестійкість і здатність раптово змінюватися на протилежні.

Для України, як для держави, що перебуває у ситуації цивілізаційного та геополітичного виклику, вкрай важливим є наукове обґрунтування спротиву ідеям історичного фаталізму та концепціям «кінця історії». Адже подібні концепти фактично легітимізують збереження глобального status quo, в рамках якого стратегічні інтереси України залишаються незабезпеченими та маргіналізованими.

З позицій синергетики загальна логіка розвитку будь-якої складної системи виявляється у поступовому «відході від природи» (Дзьобань, 2025) – переході від первинних, більш природних форм організації до складніших, культурно детермінованих станів. Це означає, що історичний процес демонструє поступове збільшення ролі культурних чинників порівняно з природними. Проте соціокультурна динаміка надзвичайно непередбачувана: тому неможливо усунути появу нових, творчих імпульсів розвитку, навіть якщо вони суперечать інерційній логіці цивілізації або національним інтересам. Натомість важливо, щоб інновації не руйнували цивілізаційні засади, які

забезпечують цілісність і тривалість національного розвитку.

На наш погляд, ключове значення має усвідомлення периферійного характеру соціокультурних новацій. Випадкові, маргінальні елементи, які у звичайних умовах здаються несумісними із структурою метасистеми, можуть за певних історичних обставин стати затребуваними та перетворитися на визначальні. Це ставить питання: які саме чинники роблять можливим перехід периферійних ідей або тенденцій у розряд домінант? Яким чином маргінальні моделі розвитку, що раніше здавалися несумісними з функціонуванням глобальної системи, перетворюються на системотворчі й визначальні?

Відповідь на ці запитання закладена в фундаментальній тезі синергетики: джерелом формування стійких структур є нестійкість і невизначеність процесів (Дзьобань, 2011; Дзьобань, Грубов, 2011). Чим більш насиченою випадковими флуктуаціями є система, тим більша ймовірність того, що вона зазнає емерджентної перебудови на нових принципах організації. Звідси випливає, що в умовах зростання стохастичності периферійні елементи можуть раптово набути центральної ролі.

Сумнівів не викликає й те, що сучасна цивілізація перебуває у стані глибокого системного перелому. У період, коли суспільні структури наближаються до межі своєї стійкості, а точки біфуркації виникають дедалі частіше, значно збільшується кількість подій історичної ваги. Унаслідок цього імовірісна природа інтенцій світової цивілізації є прямим наслідком посилення хаотичності та незворотної нестійкості історичного процесу.

У глобалізованому світі, де різні соціокультурні системи перебувають у стані постійного взаємного зіткнення та перетину, виникають принципово нові конфігурації буття соціального. Усвідомлення того, що сучасна цивілізація наблизилася до біфуркаційної межі, неминуче породжує висновок: єдиною реальною альтернативою катастрофічному розвитку та цивілізаційній деградації є розгортання повноцінного діалогу культур на всіх рівнях соціальної взаємодії. У таких умовах особливо затребуваними стають цінності цивілізацій, історично заснованих на поліетнічності та поліконфесійності, де толерантність, готовність до міжкультурної комунікації та здатність до культурної адаптації становлять ключові риси суспільного розвитку. Саме такі цінності набувають особливої ваги в сучасному світі, де

глобальні актори нерідко руйнують національну та соціокультурну ідентичність тих країн, що потрапляють у сферу їхніх геополітичних інтересів. В українському випадку ця ситуація зумовлює потребу в збереженні унікальної культурної моделі, яка поєднує внутрішню цілісність із відкритістю до досвіду інших цивілізацій.

Синергетична парадигма, застосована в історичних дослідженнях, надає важливий інструментарій для осмислення проблеми збереження національно-культурної специфіки в сучасних умовах. Прихильники цього підходу відзначають, що саме внутрішні чинники мають провідне значення в трансформації соціокультурних систем, тоді як зовнішній вплив, попри свою інтенсивність, не завжди є визначальним (Юрженко, 2013; Дубров, 2019). Крім того, окремі елементи ментальності зберігають стабільність упродовж тривалих історичних періодів, незважаючи на радикальні зміни соціального середовища (Гордійчук, 2024; Лісеєнко, Крохмаль, 2024). Загальні світові тенденції розвитку реалізуються в різних культурних зонах по-різному, набуваючи специфічних просторово-часових форм (Данильян, Дзьобань, 2020; Дзьобань, 2018). Саме тому окреслення просторово-часових меж історичного дослідження дозволяє компенсувати обмежену строгість загальних історичних закономірностей, виявлених індуктивним шляхом. У такому контексті орієнтація української культури на взаємоповажне співіснування з іншими культурними традиціями набуває особливої ваги, оскільки робить її досвід актуальним у ситуації загостреного міжцивілізаційного протистояння.

Крім того, у кризові епохи підсилюється значення цивілізацій, розвиток яких характеризується нелінійністю, складністю та амбівалентністю, оскільки вони пропонують ширший спектр альтернатив і моделей реагування на виклики. З позиції синергетики системи, що перебувають у кризі, потребують докорінної зміни усталених «шаблонів діяльності» задля відновлення своєї структурної цілісності та здатності до самозбереження. «Принцип надлишкової різноманітності» передбачає, що саме значний запас слабко структурованих, на перший погляд маргінальних альтернатив стає ресурсом для появи нової, інколи більш упорядкованої та життєздатної системи в період біфуркаційного перелому.

У межах синергетичної методології багато сучасних учених розглядають подолання глобальних криз як процес синтезу порядку та хаосу, уна-

слідок якого межа між цими станами поступово розмивається. У такому світоглядному контексті хаос перестає бути загрозою, а постає необхідним середовищем, з якого народжується новий культурний порядок.

У синергетичному баченні історичний процес постає як хвилеподібний, коливальний рух, у межах якого хаотичні стани не руйнують систему, а відіграють роль механізму її глибинного «переналаштування», переводячи соціальний простір із одного режиму розвитку в інший. Соціальна динаміка нагадує рух маятника, що невинно коливається між протилежними полюсами ціннісних орієнтацій: від індивідуалістичних до колективістських моделей суспільної організації, від ринкового саморегулювання до редистрибутивних економічних схем, від демократичних форм правління до авторитарних. Зміна фундаментальних цінностей соціокультурної системи є, власне, переходом до нового стану рівноваги, який відповідає умовам її функціонування. Саме так історичний перехід від імперського, перерозподільчого укладу («світ-імперія») до світ-системи, організованої на ринкових принципах («світ-економіка»), можна розглядати як адаптивну відповідь цивілізації на специфіку доступних ресурсів.

Беручи до уваги, що сучасна глобальна цивілізація вступила у фазу біфуркації та переходить від стадії «ресурсного надлишку» до «ресурсної обмеженості», можна припустити, що людство неминуче зіткнеться з трансформацією своїх базових парадигм розвитку. Ця зміна, згідно з логікою синергетичних процесів, навряд чи буде плавною: радше вона набуде форми різких коливань між двома крайнощами – станом гіпертрофованого контролю та станом розпорошеної анархії.

Обидві ці моделі потенційно можуть претендувати на роль своєрідних «суператракторів» – інтегральних образів майбутнього, що визначають домінантні траєкторії розвитку світової системи. Проте ймовірніше, що майбутня структура людської цивілізації становитиме собою збалансований синтез цих крайніх форм: компроміс між плановістю та ринковою спонтанністю, між уніфікованою глобалізацією та регіональною самодостатністю, між індивідуалістичною демократією та колективістським авторитаризмом. Таку модель можна уявити, наприклад, у формі «багатополярного світового врядування», здатного координувати глобальні потоки ресурсів, регулювати ринкову динаміку й водночас засто-

совувати практики як централізованого розподілу, так і ринкових механізмів.

У цьому контексті дискретний і амбівалентний характер українського історичного досвіду – постійне чергування між станами миру і війни, стабільності та хаосу – може набути важливого методологічного значення. Він дозволяє простежити, яким чином соціальна система переходить від одного атрактора до іншого, та які форми організації виявляються життєздатними в умовах радикальної нестійкості.

Інтерес людства до минулого в цій перспективі пов'язаний зі спробою знайти відповідь на питання: яким чином можна конструювати національно-державні стратегії розвитку в ситуації множинних ризиків, породжених нелінійною природою історії? Який варіант майбутнього є більш релевантним сучасним соціокультурним реаліям: той, що видається найбільш імовірним із позиції структурних сил, чи той, що втілює культурну самобутність і ідентифікаційні прагнення конкретної цивілізації?

Якщо розглядати історизм як здатність суспільства спрямовувати свій розвиток і самостійно перетворювати власні підстави, то детермінованість історичного руху постає не як наперед визначений лінійний процес, а як результат постійної напруги між духовними, політичними та економічними цінностями, що вступають у суперечність між собою. У цьому контексті провідну роль відіграє інтелігенція, яка формує надемпіричні цілі, «ідеали натхнення», без яких неможливе досягнення й суто емпіричних завдань. У цьому сенсі набуває особливої актуальності думка А. Тойнбі: для досягнення конкретної мети необхідно спрямовуватися до чогось вищого за неї саму. Саме ця здатність виходити за межі утилітарного і становить сутність творчого начала, яке в сучасну епоху невідривно пов'язане з прийняттям ризику.

Синергетичний підхід фактично надає філософське підґрунтя неминучості ризику в історії. Він стверджує, що розвиток ніколи не є рухом упорядкованою сходянковою траєкторією, яка зменшує імовірність помилки, – навпаки, він відбувається через послідовність біфуркацій, у кожній з яких розгалужуються численні можливості, як конструктивні, так і руйнівні. Таким чином, сучасне уявлення про історію як про творчий, непередбачуваний і ризикований процес повертає духовну творчість на центральне місце, а інтелігенцію – у позицію її носія та каталізатора.

У межах синергетичної моделі прогрес не має універсального характеру: він відбувається нерівномірно в різних сферах суспільного життя. У моменти культурних криз, коли інтенсивність творчої активності зростає, провідну роль бере на себе саме духовна сфера. Вона задає нові сенси, делегітимізує існуючі структури й спонукає суспільство до реалізації утопічних ідеалів, що мають силу практичної дії. Дослідники синергетичного напрямку зазначають, що історичний вибір завжди розгортається як напруга між матеріальним і духовним початками, а перемога одного чи іншого визначає тип цивілізаційної траєкторії.

Біфуркаційна ситуація сучасності – разом із прогнозами невідворотного дефіциту ресурсів – веде до поступового вирівнювання економічного потенціалу різних держав, що, своєю чергою, актуалізує духовно орієнтовані моделі розвитку. У культурі України домінування духовних цінностей є не абстрактною тезою, а очевидним фактом, підтвердженням як національною культурною традицією, так і масовою свідомістю. Пошук морального сенсу життя, прагнення до чесності, солідарності, співпереживання, прихильності гуманістичним принципам і нестихаюче тяжіння до справедливості – все це формує ядро української ідентичності та вирізняє українську культурну матрицю серед інших цивілізацій.

Саме тому духовний потенціал, накопичений упродовж історичного розвитку України, сьогодні набуває особливої затребуваності. Підкріплений бойовим досвідом захисту власної самобутності, він не лише дозволяє Україні інтегруватися в майбутній глобальний тренд, але й створює можливість для того, щоб вона стала одним із ключових центрів його формування, задаючи нові параметри духовно орієнтованого історичного розвитку.

Успішне входження до глобальних процесів не гарантує автоматичної стійкості соціокультурної системи: вона повинна зберігати рівновагу якнайдовше, оскільки в умовах ентропійного тиску особливо зростає ризик внутрішніх розладів. Найнебезпечнішою загрозою такого типу для України сьогодні є перспектива соціальної аномії, спричиненої тривалими наслідками широкомасштабної агресії Росії (Данильян, Дзьобань, 2022; Danilyan, Dzoban, Hetman, Kalynovskyi, 2023). Хоча синергетичний підхід допускає можливість появи нової системи у відповідь на хаос, ця нова конфігурація не обов'язково буде якісно досконалішою, ніж попередня. Саме тому значна частина дослідників пропонує здійснювати безпе-

рервний моніторинг соціоентропійних зрушень, що відбуваються між двома «точками системного перелому». На відміну від власне біфуркаційних моментів, ці точки залишаються в межах причинно-наслідкової логіки і піддаються раціональному аналізу.

Такий моніторинг потрібен для того, щоб параметри аномії не досягли критичного порогу, за яким система входить у біфуркаційну зону, де руйнування структури стає практично незворотним. З цього випливає важливий висновок: у проміжках між біфуркаціями діють пізнавані історичні закономірності, і їх можна використати для забезпечення передбачуваності розвитку.

Оскільки розвиток будь-якого суспільства супроводжується диференціацією його ключових сфер – політичної, економічної та духовної, – періоди активної історичної творчості виявляються моментами найбільшої напруги між цими сферами, а отже, і найбільшої непередбачуваності. На противагу їм, стабілізаційні етапи характеризуються їхньою тимчасовою узгодженістю, хоча й меншою інтенсивністю розвитку. Таким чином, саме ті фази, у яких відбувається найбільш динамічний розвиток, містять у собі найвищу частку стохастичності та ризику.

Домінантним чинником цієї неузгодженості постає духовна сфера. Вона надає легітиматії ризиковим історичним виборам, адже створює можливість для «периферійних» суб'єктів історії – тих, хто не володіє технологічною та інженерною потугою, – впливати на траєкторію цивілізаційного руху. Проте сила духовного фактора містить у собі й небезпеку: вона може сприяти відродженню фундаменталістських та традиціоналістських тенденцій.

У структурі історичного руху духовна влада виконує функцію своєрідного «Над-я»: вона виявляє недоліки існуючого порядку, формує радикальні ідеали та мобілізує суспільство до їх реалізації. Економічна влада уособлює «Воно» – імпульси накопичення та прагматичні інтереси. Політична ж влада змушена балансувати між цими двома початками. Вона не здатна повністю реалізувати духовну утопію, але й не повинна підпорядковуватися економічним інстинктам, оскільки це призводить до деградації духовного середовища та руйнування цивілізаційних основ суспільства.

Виходячи з цього, саме політична влада має нести відповідальність за систематичний моніторинг соціоентропійних процесів. Лише вона

здатна втримувати суспільство від переходу до критичної точки, за якою починається незворотний розпад соціокультурної системи.

Для того щоб стратегія ризику могла стати рушійною силою історичної творчості, необхідна поєднана дія кількох чинників: духовного максималізму, переконання в тому, що «логіка історії», заснована на принципі сили, не є нездоланною, та віри у можливість її подолання. Однак таке мислення можливе лише за умови наявності історичної амбітності, яка формується на ґрунті національно-державної консолідації. Саме національна спільнота, згуртована навколо ідеї власної історичної суб'єктності, здатна керувати рівнем ризику так, щоб він не виходив за межі, де зберігається рівновага між інновацією та стабільністю. У цьому контексті політична сфера постає відповідальною за вироблення ідеології – інструменту, що дозволяє підтримувати внутрішню єдність та управляти ризиком на інституційному рівні.

У радянський період домінування духовного імпульсу було штучно врівноважено сумішню есхатологічних очікувань та раціоналістичної, технократично-бюрократичної парадигми, що втілилась у формі марксистської ідеології. Сучасна синергетична картина світу пропонує зовсім іншу систему координат: вона розмиває межі детермінізму та обґрунтовує свободу як центральну цінність постнекласичної особистості. Однак свобода не може реалізуватися без змістового наповнення, яке людство черпає саме з історії. Історія надає індивідові особистісну ідентичність, тоді як свобода, позбавлена духовного сенсу, може перетворитися на «звільнення від історії», руйнуючи соціальні зв'язки та породжуючи «ентропію асоціальності».

Прагнення до свободи неминує пов'язане з ризиками – ризиком помилки, ризиком відчуження та недовіри. Водночас повна відмова від ризику веде до зворотного результату: до духовної деградації, відмови від творчості й утрати історичної динаміки. Спільнота, що уникає ризику, прирікає себе на ентропію й поступово зводить свободу до інертної байдужості. Тому щоб ризикувати та водночас не зруйнувати себе, нація має бути здатною до месіанської мобілізації: вона повинна вірити у власне історичне покликання, у те, що історія є не просто продовженням імовірного, а простором здійснення належного.

Саме з цієї причини Україні необхідна масштабна внутрішня переконаність у тому, що її нинішній периферійна культурна система здатна стати

однією з центральних, принаймні в європейському контексті. Така віра є не лише психологічним чинником, а й необхідною умовою історичної суб'єктності, яка дозволяє національному проекту претендувати на глобальне значення.

Постнекласична наука, орієнтуючи теперішнє на майбутнє, бачить у історії джерело можливостей для прямого проєктування бажаної реальності. Теоретичне осмислення ідеалу майбутнього, здійснене з урахуванням історичного досвіду, перетворюється на реальний фактор, що формує нову соціальну динаміку. Згідно із синергетичними уявленнями, саме свідомі й несвідомі настанови діють як своєрідні аттрактори, які «притягують» людину з майбутнього, формуючи її поведінку вже сьогодні (Козакевич, 2019; Моргун, 2019). Ідеали, що постають як суспільні цілі, набувають статусу центрів тяжіння колективної історичної дії.

У цьому сенсі історія стає не лише полем самопізнання, а й засобом ідеологічного конструювання національно-державного буття (Стасевська, 2021; Козобродова, 2021). Синергетична парадигма надає політичній сфері теоретичний фундамент для створення нової ідеології, здатної мобілізувати суспільство на реалізацію високого ідеалу, який у сучасних умовах може набути навіть глобального значення.

Узагальнюючи наведені міркування, можна стверджувати, що синергетичний підхід до розуміння й дослідження феномена національної безпеки набуває особливої актуальності для сучасної України. Він виступає не лише методологічним інструментом осмислення національної безпеки, а й підґрунтям для розбудови цілісної безпекової парадигми. Значущість цього підходу полягає в його здатності підтримувати переконання українського суспільства у тому, що трансісторичні засади українського буття – фундаментальні цінності, ідеали та смислові домінанти, які залишилися незмінними протягом віків та становлять аксіологічне ядро нашої цивілізації – можуть набути статусу потужного соціокультурного суператрактора в глобальному середовищі.

Таке переконання не є лише емоційно-психологічним явищем, воно здобуває наукову легітимацію в межах синергетичної парадигми, яка пояснює механізм переходу колись периферійних факторів світового розвитку до центру цивілізаційних трансформацій. У сучасних умовах ймовірність такого переходу лише зростає під впливом низки системних чинників: глобалізаційних

процесів, посилення стохастичності світового розвитку, частоти й масштабності зіткнень між різними культурними моделями, прискореної «маятникової» зміни глобальних станів, зростання ролі духовної сфери та наявності в українців унікального, багатовимірного історичного досвіду, що сформувався в амбівалентних і дискретних умовах.

Одночасно синергетичний підхід акцентує на тому, що майбутні траєкторії розвитку не постають самі по собі: вони значною мірою визначаються суб'єктивним чинником – колективними настановами, цінностями, уявленнями про мету та ідеал. Саме тому першочергового значення набуває формування національної ідеології, яка ґрунтуватиметься на засадах історичної синергетики та забезпечить спрямованість суспільного руху до конструювання бажаного, а не лише ймовірного майбутнього.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У класичній науковій традиції історія постає насамперед як інструмент обґрунтування великого проєкту розвитку, тоді як неklasична наука акцентує її цінність у здатності надавати людству досвід адаптації до майбутнього, що часто виявляється нестійким і непередбачуваним. Постнекласичний підхід інтерпретує історичне знання інакше: його значення полягає в тому, що воно створює можливість теоретичного моделювання майбутніх сценаріїв на основі історичного досвіду, включаючи й ті потенційні варіанти, що ще перебувають у фазі становлення.

У цьому контексті синергетична парадигма демонструє високий евристичний потенціал як у науковому аналізі феномена національної без-

пеки, так і у практиці її забезпечення. Для сучасної України вона є надзвичайно важливою, адже сприяє зміцненню національної безпеки й утвердженню адекватної реальності рефлексії національної безпеки. Її стратегічна цінність полягає у здатності легітимізувати віру українського суспільства в те, що базові цінності, духовні смисли та цивілізаційні ідеали, сформовані вітчизняною культурою, можуть виступити рольовими атракторами світового рівня. Така віра не є лише емоційно-психологічною позицією – синергетика надає їй наукове підґрунтя, оскільки пояснює механізми, за якими периферійні елементи глобального розвитку здатні трансформуватися у чинники центрального значення.

Сьогодні такі трансформації стають дедалі реалістичнішими, що зумовлено низкою сучасних мегатрендів: глобалізаційними процесами, наростанням стохастичності світового розвитку, загостренням контактів і конфліктів між різними культурними системами, прискоренням «маятниковим» переходом цивілізації між протилежними станами, а також підсиленням значення духовної сфери в суспільній еволюції.

Водночас синергетичний підхід наголошує на визначальній ролі суб'єктивного чинника – ціннісних орієнтацій, колективних уявлень і свідомих чи латентних настанов, що спрямовують суспільний рух у майбутнє. Саме тому синергетика здатна виконувати методологічну функцію в процесі створення нової національної ідеології, яка зможе мобілізувати потенціал українського суспільства й зорієнтувати його на реалізацію ідеалу, здатного у сучасних умовах набутти статусу не лише національного, а й глобального орієнтира.

Список використаних джерел

- Абрамов В. Методологія постнекласичної науки в дослідженні національної безпеки та особливості державного управління в її забезпеченні. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 2. С. 18-24.
- Андрущенко О. П. Проблеми захисту прав людини, які виникають в результаті глобалізаційних трансформацій. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). С. 118-128.
- Гордійчук О. Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства. *Society and Security*. 2024. № 2-3. С. 28-35.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Віртуальна реальність і кіберпростір як атрибути сучасного суспільства. *Інформація і право*. 2020. № 4 (35). С. 9-21.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Сучасна війна: трансформація сенсу в епоху інформаційних технологій. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). С. 9-22.
- Дзьобань О. П. Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. Вип. 9. С. 3-16.
- Дзьобань О. П. Сучасна соціальна синергетика: до питання про визначення концептуальних основ. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. Вип. 7. С. 3-15.

- Дзьобань О. П. Темпоральна складова у просторово-часовому континуумі віртуальної реальності. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 2 (47). С. 118-126.
- Дзьобань О. П. Філософія науки: підручник. Київ; Одеса: Фенікс, 2024. 516 с.
- Дзьобань О. П., Грубов В. М. Загальна характеристика суспільства як системи: системний і синергетичний аспекти. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. Вип. 10. С. 69-77.
- Дубров Ю. І. Синергетична інтерпретація біфуркацій відкритих систем. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2019. № 6. С. 26-31.
- Козакевич А. С. Синергетична парадигма управління людським капіталом. *Modern economics*. 2019. № 14. С. 92-96.
- Козобродова Д. Психосинергетичні засади конструювання соціальної реальності. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 37. С. 42-49.
- Колб С. О., Пирога М. І. Інформаційна безпека: нові виклики та стратегії захисту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90. Частина 5. С. 437-441.
- Конаш Ю. І., Вигодованець Ю. П. Структура загроз економічній безпеці України в умовах війни. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 5 (287). С. 315-329.
- Лакатош І. Історія науки та її раціональні реконструкції. *Психологія і суспільство*. 2016. № 3. С. 13-23.
- Лісеєнко О. В., Крохмаль О. М. Аксиологічний вимір трансформації української ментальності. *«Перспективи». Соціально-політичний журнал*. 2024. № 3. С. 86-92.
- Ломака І. І., Липчук О. І., Кобець Ю. В. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 113-118.
- Мальцова І. І. Наукова історіографія: від класики до постнекласичних парадигм історії. *Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження*. 2015. № 32. С. 173-183.
- Моргун О. Синергетична парадигма метафізичного світорозуміння всеєдності мислення і буття. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 24. С. 70-76.
- Мунтян Л. Концепт «національна безпека» в категоріальному апараті публічного управління. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2025. № 27. С. 87-106.
- Муравйов К. В., Заросило В. О., Крютченко Л. А. Національна безпека в умовах воєнного стану, особливості її забезпечення та кримінальна відповідальність за розповсюдження відкритих джерел інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 294-297.
- Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. 2-ге вид., перероб. й допов. Харків: Право, 2025. 856 с.
- Овчарук О. Культурологічні виміри осмислення людини в постнекласичній науковій парадигмі. *Культурологічна думка*. 2015. № 8. С. 13-18.
- Пипич А. І. Постнекласичний синтез знання і соціальна наука. *Філософія освіти*. 2019. № 2. С. 151-168.
- Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна єдність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини: монографія. Київ: Наукова думка, 2020. 254 с.
- Сліпенюк В. В., Ровинська К. І., Куспьяк Г. І. Політико-правові механізми сталого розвитку як інструмент реагування на глобальні виклики національної безпеки. *Національні інтереси України*. 2025. № 3 (8). С. 450-463.
- Стасевська О. А. Соціокультурна ідентичність постмодерну: проблема соціального конструювання. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 2. С. 215-233.
- Філатов Б. А., Клімов Д. І. Аналіз сучасного стану стійкості національної економічної безпеки. *Економічний простір*. 2025. № 201. С. 220-224.
- Фурман А. В. Світ методології. *Психологія і суспільство*. 2015. № 2. С. 47-60.
- Чепеліва Н. В. Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду у контексті постнекласичної методологічної парадигми. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 1. С. 11-16.
- Шпирко І. Б. Сучасні засади удосконалення державного управління національної безпеки України в умовах інтеграції в НАТО. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 1. С. 687-698.
- Юрженко Л. В. Прогнозування соціокультури: можливості та обмеження методів з позиції синергетичного підходу. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 1. С. 19-25.
- Danilyan O., Dzoban O., Hetman Y., Kalynovskyi Y. Features of information war in the media space in the conditions of russian aggression against Ukraine. *Cogito*. 2023. Vol. XV. № 3. P. 55-71.
- Mainzer K. Challenges of Complexity in the 21st Century. *European Review*. 01 May 2009. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/challenges-of-complexity-in-the-21st-century-an-interdisciplinary-introduction/483DF381E3CE99C55A99B36BE23F0E95> (дата звернення: 09.12.2025).

References

- Abramov, V. (2020). Metodolohiia postneklasychnoi nauky v doslidzhenni natsionalnoi bezpeky ta osoblyvosti derzhavnogo upravlinnia v yii zabezpechenni. *Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. Vyp. 2. S. 18-24.

- Andrushchenko, O.P. (2022). Problemy zakhystu prav liudyny, yaki vynykaiut v rezultati hlobalizatsiinykh transformatsii. *Information and law*. № 4 (43). S. 118-128.
- Hordiichuk, O. (2024). Evoliutsiia politychnykh tradytsii ta mentalnosti ukrainskoho suspilstva. *Society and Security*. № 2-3. S. 28-35.
- Danylian, O.H., Dzoban, O.P. (2020). Virtualna realnist i kiberprostir yak atrybuty suchasnoho suspilstva. *Information and law*. № 4 (35). S. 9-21.
- Danylian, O.H., Dzoban, O.P. (2022). Suchasna viina: transformatsiia sensu v epokhu informatsiinykh tekhnolohii. *Information and law*. № 4 (43). S. 9-22.
- Dzoban, O.P. (2011). Rozvytok idei synerhetyky yak novoi paradyhmy u pryrodnycho-naukovomu i sotsialnomu piznanni. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. Vyp. 9. S. 3-16.
- Dzoban, O.P. (2011). Suchasna sotsialna synerhetyka: do pytannia pro vyznachennia kontseptualnykh osnov. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. Vyp. 7. S. 3-15.
- Dzoban, O.P. (2018). Temporalna skladova u prostorovo-chasovomu kontyuumi virtualnoi realnosti. *Strategic priorities*. № 2 (47). S. 118-126.
- Dzoban, O.P. (2024). Filosofiia nauky. Kyiv; Odesa: Feniks.
- Dzoban, O.P., Hrubov, V.M. (2011). Zahalna kharakterystyka suspilstva yak systemy: systemnyi i synerhetychni aspekty. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. Vyp. 10. S. 69-77.
- Dubrov, Yu.I. (2019). Synerhetychna interpretatsiia bifurkatsii vidkrytykh system. *Bulletin of the Dnipro State Academy of Civil Engineering and Architecture*. № 6. S. 26-31.
- Kozakevych, A.S. (2019). Synerhetychna paradyhma upravlinnia liudskym kapitalom. *Modern economics*. № 14. S. 92-96.
- Kozobrodova, D. (2021). Psykhosynerhetychni zasady konstruiuvannia sotsialnoi realnosti. *Bulletin of Lviv University. Philosophical and Political Studies*. Vyp. 37. S. 42-49.
- Kolb, S.O., Pyroha, M.I. (2025). Informatsiina bezpeka: novi vyklyky ta stratehii zakhystu. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. Vol. 90. Iss. 5. S. 437-441.
- Konash, Yu.I., Vyhodovanets, Yu.P. (2025). Struktura zahroz ekonomichnii bezpetsi Ukrainy v umovakh viiny. *Current economic issues*. № 5 (287). S. 315-329.
- Lakatos, I. (2016). Istoriia nauky ta yii ratsionalni rekonstruktsii. *Psychology and society*. № 3. S. 13-23.
- Liseienko, O.V., Krokmal, O.M. (2024). Aksiolohichni vymiry transformatsii ukrainskoi mentalnosti. «Perspectives». *Social and political magazine*. № 3. S. 86-92.
- Lomaka, I.I., Lypchuk, O.I., Kobets, Yu.V. (2022). Informatsiina bezpeka derzhavy: teoretyko-metodolohichni zasady ta osoblyvosti v umovakh zbroinoho konfliktu. *Regional studios*. № 31. S. 113-118.
- Maltsova, I.I. (2015). Naukova istoriografii: vid klasyky do postneklasychnykh paradyhm istorii. *Totallogy-XXI. Postclassical studies*. № 32. S. 173-183.
- Morhun, O. (2019). Synerhetychna paradyhma metafizychnoho svitorozuminnia vseiednosti myslennia i buttia. *Bulletin of Lviv University. Philosophical and Political Studies*. Vyp. 24. S. 70-76.
- Muntian, L. (2025). Kontsept «natsionalna bezpeka» v katehorialnomu aparati publicnoho upravlinnia. *Public administration and regional development*. № 27. S. 87-106.
- Muraviov, K.V., Zarosylo, V.O., Kriutchenko, L.A. (2025). Natsionalna bezpeka v umovakh voiennoho stanu, osoblyvosti yii zabezpechennia ta kryminalna vidpovidalnist za rozpovsiudzhennia vidkrytykh dzherel informatsii. *Legal Scientific Electronic Journal*. № 8. S. 294-297.
- Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady / O.P.Dzoban (Ed.) et al. (2025). Kharkiv: Pravo.
- Ovcharuk, O. (2015). Kulturolohistychni vymiry osmyslennia liudyny v postneklasychnii naukovi paradyhmi. *Cultural studies*. № 8. S. 13-18.
- Pypych, A.I. (2019). Postneklasychnyi syntezy znannia i sotsialna nauka. *Philosophy of education*. № 2. S. 151-168.
- Pyrozhekov, S., Khamitov, N. (2020). Tsyvilizatsiina yednist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny. Kyiv: Naukova dumka.
- Slipeniuk, V.V., Rovynska, K.I., Kuspliak H.I. (2025). Polityko-pravovi mekhanizmy staloho rozvytku yak instrument reahuvannia na hlobalni vyklyky natsionalnoi bezpeky. *National interests of Ukraine*. №. 3 (8).S. 450-463.
- Stasevska, O.A. (2021). Sotsiokulturna identychnist postmodernu: problema sotsialnoho konstruiuvannia. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. № 2. S. 215-233.
- Filatov, B.A., Klimov, D.I. (2025). Analiz suchasnoho stanu stiikosti natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky. *Economic space*. № 201. S. 220-224.
- Furman, A.V. (2015). Svit metodolohii. *Psychology and society*. № 2. S. 47-60.
- Chepeliva, N.V. (2012). Rozuminnia ta interpretatsiia sotsiokulturnoho dosvidu u konteksti postneklasychnoi metodolohichnoi paradyhmy. *Problems of modern psychology*. № 1. S. 11-16.
- Shpyrko, I.B. (2025). Suchasni zasady udoskonalennia derzhavnogo upravlinnia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh intehtatsii v NATO. *Society and national interests*. № 1. S. 687-698.

Yurzhenko, L.V. (2013). Prohnozuvannia sotsiokultury: mozhlyvosti ta obmezhenia metodiv z pozytsii synerhetychnoho pidkhodu. *Bulletin of the Academy of Labour and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*. № 1. S. 19-25.

Danilyan, O., Dzoban, O., Hetman, Y., Kalynovskyi, Y. (2023). Features of information war in the media space in the conditions of russian aggression against Ukraine. *Cogito*. Vol. XV. № 3. P. 55-71.

Mainzer, K. (2009). Challenges of Complexity in the 21st Century. *European Review*. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/challenges-of-complexity-in-the-21st-century-an-interdisciplinary-introduction/483DF381E3CE99C55A99B36BE23F0E95>.

OLEXANDER, DZOBAN – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Chief research fellow State Scientific Institution “Institute of Information,
Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine” (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: a_dzeban@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>

VASYL, KROTIUK – PhD, associate professor, Head of Department of Psychology and Pedagogy,
Ivan Kozhedub National Air Force University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: krotiukvasyl@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5606-069X>

SYNERGETIC FORMATION OF A COMPREHENSIVE NATIONAL SECURITY PARADIGM: SPIRITUALITY AS A SECURITY SUPERTRACTOR

Abstract

The article is devoted to the study of the methodological potential of synergetics for the philosophical understanding of the phenomenon of national security in the context of contemporary sociocultural dynamics. The authors highlight the need for a holistic philosophical interpretation of national security that goes beyond sectoral approaches. The work offers a comparative analysis of the evolution of scientific approaches to understanding historical dynamics, highlighting classical, non-classical and post-non-classical (synergetic) ways of thinking. Based on the synergetic approach, it is argued that the historical process is fundamentally uncertain and devoid of fatal predetermination. The source of stable structures is the instability and uncertainty of processes, which allows peripheral elements to suddenly take on a central role. It is argued that within the framework of the synergistic conceptual model, progress is uneven, and in times of crisis, it is the spiritual sphere that takes the lead, setting new meanings and mobilising society. The authors consider political power to be responsible for monitoring socio-entropic processes (e.g., anomie) in order to prevent the system from entering an irreversible bifurcation zone. It is noted that the capacity for risk and historical creativity requires national and state consolidation and faith in one's own historical calling. Synergetics provides the theoretical foundation for the creation of a new national ideology capable of mobilising society to implement its historical security mission. It is concluded that the synergistic approach has high heuristic potential for philosophical analysis and the practice of ensuring national security, establishing it as a space where spiritually oriented, creative and risky historical choices are made. With regard to Ukrainian realities and the situation of civilisational challenge, synergistic reflection on the security sphere makes it possible to establish that the fundamental values, ideals and spiritual meanings of Ukrainian culture can acquire the status of a powerful sociocultural superattractor in the contemporary sociocultural environment.

Key words: national security, national interests, spiritual sphere, values, superattractor, bifurcations, public consciousness.

© The Authors(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 05.10.2025

Accepted date 10. 11.2025

Published date 05.12.2025

How to cite: Дзьобань, Олександр, Кротюк, Василь. Синергетичне формування цілісної парадигми національної безпеки: духовність як безпековий суператрактор.. *HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 37–48.
doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-04>